

Millî Mecdûa

24

Kim var imiş biz burada yoğ iken?

OCAK - SUBAT 2022

DOSYA KONUSU:
FAHR-İ ÂLEM'E HÜRMET

ISSN 2667-4637

9 772667 463702

Fiyatı: 42,00 ₺

Şiire Can Suyu, Şaire Hayat Veren Hadislerin Anadolu Kıtasına Bıraktığı İz

MUSTAFA YÜCEER*

Gerek dâru'l-hadisler gerek diğer medreselerin hadis müfredatında Buhârî ve Müslim'in es-Sahîh adlı eserleri, Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhü's-sünne*, Sagânî'nin (ö. 650/1252) *Meşârikü'l-envâr*, Münzirî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb*, İbn Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) *Meşârikü'l-envâr* üzerine yazdığı şerh *Mebârikü'l-ezhâr* ve Suyûtî'nin *el-Câmiu's-Sağîr* adlı eserlerinden bazı bölümlerin okutulması yer almaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı,
e-mail: mustafayuceer@gmail.com

Hadise Açılan Kapı: Medrese ve Dârülhadisler

Türklerin İslam diniyle tanışmalarıyla birlikte düşünce, fikir ve hayallerini ifade ediş biçimleri de İslam'ın kavramları etrafında şekillenmiştir. Gerek dinî gerek edebî metinler Allah başta olmak üzere peygamber, Kur'an, ibadet, zikir ve dua gibi unsurlarla örülmüştür. Edebî anlamda elimize ulaşan ilk eserlerden biri olması dolayısıyla Kerderli Mahmud'un *Nehcü'l-Ferâdis* adlı siyer-i nebî-kırk hadis çalışmasından itibaren gözle görülen bu değişiklik, Mâverâünnehir bölgesinde Hânefi-Mâtürîdî düşünce yapısıyla olgunlaşmış ve Anadolu'ya daha çok bu bakış açısında bir anlama biçimi aktarılmıştır.

Hayat algılarının dinî kurallara göre değişmesi neticesinde sanat, estetik ve zevklerde de bir değişim gerçekleşmiş; Allah ve Peygamber tasavvuru edebî, eserlerin şekillenmesinde öncü bir etki yaparken Kur'an ve sünnet etrafında oluşan dini hayat, eserlerin karakteristik yapısını belirlemiştir.

Anadolu coğrafyasında Karahanlı Devleti (840-1212) ile başlayıp Selçuklu (1040-1308) ve Osmanlı ile zirveye ulaşan devletleşme süreci, İslam'ın birleştirici yönünün de olumlu etkisiyle halkın ve aydınların daha çok din merkezli düşünmelerini, sosyal ve kültürel hayatı bu çizgide devam ettirmelerini sağlamıştır. Bir taraftan Anadolu'ya yerleşme çabası, sonrasında diyâr-ı Rûm'a açılma süreci devam ederken diğer taraftan Mısır, Hicaz ve Mağrip gibi bölgelerle iletişim kendi mecrasında sürmüştür.

Siyasi ve askeri çabaların gölgesinde Osmanlı münevverlerinin yetiştiği

kurum, başlangıçtan itibaren medresedir. İzmit'te Süleyman Paşa, İzmit'te Orhan Gâzi Medreseleri XIV. asrın başlarında inşa edilmiş, Fâtih Sultan Mehmed tarafından programı da belirlenen Sahn-ı Semân Medreseleri ise ihtisaslaşmanın önünü açmıştır. Nakli ilimlerle birlikte akli ilimler de medrese müfredatlarına girmiş, yükselme döneminin zirvesi kabul edilen Kânûnî döneminde Süleymâniye Medreseleri kurumsallaşmayı beraberinde getirmiştir.¹

Hadis ilminin kendi disiplini içinde telif edilen şerh, ihtisar veya usule dair çalışmalar bir kenara medrese, dârülhadis ve tekke kültüründe yetişen Osmanlı münevveri, hadisleri edebî bir zevkle ele almıştır. Aynı şeyi ayetler ve kelâm-ı kibar kabilinden söylenen sözler için de söylemek mümkündür.

İlk dârülhadislerin Nurettin Zengi (ö. 569/1174) ile açılmasından sonra bu faaliyet Osmanlı'da artarak devam etmiş ve hadis ihtisaslaşma alanında eğitim veren dârülhadisler büyük şehirlerde aktif olarak hizmet vermişlerdir.

Bursa'da Kale içinde bir dârülhadisin varlığı, Şeyhî tarafından belirtilmesi geleneğin Osmanlı devletinin kuruluşundan hemen sonra devam ettiğini göstermektedir.² Bununla birlikte I. Murat devrinde ilk dârülhadis İzmit'te Çandarlı Halil Paşa tarafından yaptırılmıştır. Aynı şekilde II. Murat tarafından (828/1425) yılında Edirne'de yaptırılan dârülhadis, Osmanlı medrese geleneğinde önemli bir görevi ifa etmiştir. Edirne Dârülhadisi 1914'e kadar faal olarak işlev görmekle birlikte günümüzde medrese kısmı bulunmamakta ancak medresenin bitişiğinde bulunan cami ise varlığını devam ettirmektedir. Kuruluş döneminin bir neticesi olarak İstanbul'un fethi ile Fatih, İstanbul'da bir külliye inşa etmiş ne var ki Edirne Dârülhadisi gibi bir kısım/bölüm külliye içine derç etmemiştir. Ayrıca Bursa'da Lütfullah Çelebi, İstanbul/Vefa'da Molla Gürânî, Tokat Kadı Haşan ve Mevlânâ-zâde Dârülhadisleri Fatih dönemi eserleri arasındadır. II. Bayazid döneminde dikkat çeken Amasya Abdullah Paşa Dârülhadisi 890/1485 yılında inşa edilmiş olup günümüze kadar ulaşan yapılardandır.

Osmanlı ilim geleneğinin Fatih'ten sonra ikinci dönüşümü Kânûnî döneminde yaşanmıştır. Söz konusu devirde dârülhadislerin sayısı hızlıca artmış öyle ki Süleymaniye Camii ve külliyesi bünyesinde yaptırılan Süleymaniye ihtisas medreseleri içinde bir dârülhadis bizzat Kânûnî tarafından yaptırılmıştır.

¹ Selahattin Yıldırım, *Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri (Hicri VII-IX. Asır)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1994), 28.

² Mehmed Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 3, 144.

Sonraki dönemlerde pek çok şehir ve bölgede sayısı yüzleri aşan dârülhadis inşa edilmiştir. Birgi'de Birgivi Mehmet Efendi'nin ders okutması için yaptırılan Ataullah Efendi Dârülhadisi, II. Selim dönemi eserleri arasındadır. Yine Edirne Selimiye Camii avlusunda bulunan Selimiye Dârülhadisi günümüzde varlığını sürdüren yapılarıdır. Mimar Sinan bu dârülhadisin yanı sıra İstanbul'da Piyale Mehmed Paşa ve Şemsi Paşa Dârülhadislerini de inşa etmiştir. III. Murad devrinde yüksek payeli dârülhadislerin inşa edildiği göze çarparken karışıklıkların yoğun olduğu IV. Mehmed döneminde on beşten fazla dârülhadisin yapılması dikkate değer bir durumdur.³

Osmanlı döneminde inşa edilen dârülhadislerin yanı sıra medrese geleneği de aynı ölçüde gelişimini göstermeye devam etmiştir.

İstanbul'un fethinden hemen sonra Fatih'in eğitim-öğretime yönelik girişimlerinin bir neticesi olarak öncelikle Zeyrek kilisesi ve Ayasofya'nın keşiş odaları medrese yapılmıştır. Daha sonra Fatih'in öncülüğünde Fatih Külliyesi bünyesinde Sahn-ı semân medreseleri ve bu medreseye hazırlayıcı bir kuruluş olarak tetimme/mûsile-i sahn medreseleri kurulmuştur. Fatih'in bu çabasının Osmanlı ilim geleneğinin şekillenmesinde önemli rol oynadığı ifade edilebilir. Yapısı itibarıyla akademik bir kurumu andıran Sahn-ı Semân medreselerinin müfredatının oluşumunda Uzun Hasan'ın elçisi olarak payitahta gelen Ali Kuşçu'nun etkisi bulunurken Fatih'in gerek müfredat gerek medresenin işleyişinde aktif bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Sahn-ı Semân'dan yaklaşık bir asır kadar sonra Kânûnî tarafından inşa edilen Süleymaniye Külliyesi; dört medrese, tıp, dârü's-şifâ ve dârü'l-hadis'ten oluşmaktadır. Osmanlı ilim geleneğinde ihtisaslaşma noktasında dârülhadis bir medresenin sistematik yapısı içinde kendine yer bulmuştur.⁴

Osmanlı medreselerinde verilen eğitim, âlî ilimler, âlet ilimleri ve cüziyyât başlıkları altında toplanabilir. Âlî ilimleri tefsir, fıkıh ve hadis; âlet ilimlerini sarf, nahiv, belâgat ve mantık; cüziyyâtı ise matematik, astronomi, hesap, hendese ve hikmet gibi ilimler oluşturmaktadır. Bu ilimlerin muhtasar, mutavassıt ve mutavvel seviyede farklı kitapları bulunmaktadır. Ayrıca bu ilimler, yalnız bir medresenin değil alt seviyeden başlayarak ihtisas eğitimi verilen medreselere doğru artan bir çizgi de farklı medreselerin eğitim müfredatında gelişerek devam etmektedir.⁵

Medreselerin dereceleri, *Hâşiye-i Tecrid* Medresesi gibi okutulan kitabın adı verilenler, medreselerde görev yapan müderrislerin aldıkları günlük ücretlerle 20'li, 40'lı medrese gibi ücrete göre belirlenenler ile hâriç, dâhil, Sahn, Süleymaniye, dârü'l-hadis gibi statülerine göre tasnif edilenler olmak üzere üç yaklaşımla belirlenmiştir.⁶

³ Ali Yardım, "Dârülhadis", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993).

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984), 37.

⁵ Salih Karacabey, "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999), 149-169; Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 25-46; Mustafa Celil Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 175-179.

⁶ Mehmet İspirli, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 28/327-328.

Söz gelimi 20 akçe ile görevlendirme yapılan bir medrese 20'li olarak kabul edilmiş ve okutulan kitaplarla eğitim süresi ona göre belirlenmiştir. Bu derece 60'lı medreselere kadar devam etmiş akabinde *Sahn-ı Seman*, *Süleymaniye*, *Dârü'l-hadis* gibi ihtisas eğitim verilen medreselerde 100 akçeye kadar ücret verilen hocalar görevlendirilmiş ve müfredatları da buna göre düzenlenmiştir.

Hadislerin tedvini ile birlikte özellikle ibadet konularını muhtevi rivayetler bir arada değerlendirme adına *sünen*, *musannef* türü eserler telif edilirken, dinin bütün konularını içeren *câmi* türü eserler de muhaddislerce hazırlanmıştır.

Gerek dârü'l-hadisler gerek diğer medreselerin hadis müfredatında Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh* adlı eserleri, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbihü's-sünne*, Sagânî'nin (ö. 650/1252) *Meşârikü'l-envâr*, Münziri'nin *et-Terğîb ve't-terhîb*, İbn Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) *Meşârikü'l-envâr* üzerine yazdığı şerh *Mebârikü'l-ezhâr* ve Suyûtî'nin *el-Câmiu's-Sagîr* adlı eserlerinden bazı bölümlerin okutulması yer almaktadır. Bazı müderrislerin gayreti ile *Mesâbihü's-sünne* gibi eserlerin bitirildiği de söylenebilir. Sayılan eserler içinde Buhârî, Müslim, Begavî ve Sagânî'nin eserleri Fatih tarafından *Sahn-ı Semân* müfredatına da alınmış ve her dersten önce bu kitaplardan hadis okunması istenmiştir. Bu durum özellikle hadislerin senedsiz zikredildiği son iki eserin Osmanlı medreselerinde baş ucu kitabı haline gelmesine neden olmuş ve pek çok kimse tarafından şerh edilmiştir.

Medreselerin derecelerine göre değişkenlik göstermekle beraber hadis usulü ile ilgili okutulan eserler arasında İbnü'l-Esir'in (ö. 606/1210) *el-Câmiu'l-usûl* (mebâdi/mukaddime kısmı), İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-Hadis* ve İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-Fiker* adlı çalışmaları sayılabilir. Sonraki dönemlerde İbn Hacer'in eseri üzerine yapılan şerhler ve tercümelelerden de faydalanılmıştır.⁷

Hadis Birikiminin Osmanlı Coğrafyasına İntikali

Osmanlıda medrese geleneğinin başlangıcı Dâvûd-u Kayserî'ye dayanır. Onun Mısır bölgesinde aldığı eğitimin yanı sıra Konevî'nin temelini attığı ekberî geleneği devam ettirme çabası, medrese geleneğinin temellerini oluşturmaktadır. Kuruluş döneminin önemli ilim adamlarından Bâbertî'nin *Tuhfetü'l-ibrâr şerhu Meşârikü'l-Envâr* isimli eseri, medreselerde okutulan değerli bir eser olarak göze çarpmaktadır. Aynı şekilde Aksarâyî, Molla Gürânî, Mısır bölgesiyle irtibatları olan ve bu-

⁷ Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler"; Murat Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019).

radaki bilgileri Anadolu'ya taşıyan şahsiyetlerdir. Molla Gürânî'nin, İbn Hacer'den, Buhârî ve Müslim'in *es-Sahih* adlı eserlerini okuması, bilginin nakli konusunda önemli bir veridir ki Molla Gürânî daha sonra *el-Kevserü'l-Câri* isimli eseriyle Buhârî'ye şerh yazan ilk Osmanlı müellifi olmuştur.⁸

Suyûtî'den icazet alan Molla Arab'ın hadisin Anadolu'ya intikaline katkısı bir yana özellikle Balkan coğrafyasında uzun süre irşad faaliyetlerinde bulunması önemli bir husustur.

İbn Melek et-Tirevî, tıpkı Bâbertî gibi *Meşârik* üzerine şerh yazmıştır. Telif ettiği *Mebârikü'l-ezhâr* Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulan bir eser konumundadır. Osmanlı coğrafyasında farklı bölgelere gidip ilim tahsil eden alimlerin yanı sıra farklı bölgelerde yetişip yolunu bir şekilde Anadolu'ya döndüren alimler de olmuştur. Meşhur kıraat alimi İbnü'l-Cezerî, Fahreddin el-Acemî, Musannifek bunlardan bazılarıdır. Aslen Endelüs bölgesinde doğan ve İbn Hacer'den ilim tahsil ettikten sonra Bursa'ya yerleşen Şemseddin el-Mağribî ve en-Nahvî gibi alimler, hadis alanına katkı sunmuşlardır.

Kuruluş döneminde Anadolu'da doğan Kâfiyeci de hadis alanında risaleler ile katkı sunan müellifler arasındadır. Aslen Niğdeli olan Kutbüddin İznîkî'nin *Tel-fikâtü'l-Mesâbih* adlı eseri, erken dönem Osmanlı coğrafyasında hadis meselelerine dair ilk çalışma kabul edilmiştir. Molla Gürânî'nin torunu Hasan Çelebi, Kutbüddin-zâde, Molla Lütî Tokâdî, Kocевî ve Muhammed Şah gibi âlimler, özellikle Mısır bölgesinin hadis birikiminin Osmanlı'ya intikali konusunda ön plana çıkmışlardır. Burada dikkat çeken husus hadis ilminin sistematik bir şekilde intikali olsa bile bahsi geçen müellif/müderrislerin bu verileri aynı şekilde aktarma düşüncelerinin olmayışdır. Özellikle Hanefî-Mâtürîdî geleneğin etkisi ile hadislere bakış, bu fikriyat ve metot etrafında kendini göstermektedir. Temellerini hadisleri anlama/yorumlama ve pratiğe dönük uygulamalarda değerlendirme esasına dayanan Hanefî geleneğin ehl-i hadis çizgisiyle buluşması, Mısır bölgesinde olduğu gibi rical, usul vb. etmenlerden ziyade anlam/yorum ve şerh etrafında şekillenmiştir. Bu düşünce Osmanlı hadis geleneğinin ileriki yıllarında da kendini gösteren bir yaklaşım olacaktır. Nitekim konuyla ilgili yapılan bir çalışmada bu durum şöyle ifade edilmektedir:

"Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinde yer alan âlimlerin hem ilgi alanlarının dil/kelam/felsefe ilimlerine daha yatkın olması hem de özellikle Sultan Fatih döneminde ki akli ilimlere yönelik devlet tarafından sağlanan destektir. İkinci husus ise az da olsa hadis ile alakalı eser telif eden âlimler genellikle şerh kaleme almışlardır. Yazdıkları bu şerhler hadis ilminin önemli bir konusu olan isnad/ricâl değerlendirmelerinden ziyade dirâyetü'l-hadis olarak isimlendirilen anlam ve yorum merkezlidir. Müellifler hadis şerhlerinde ihtilâfu'l-hadis konusundaki hadislerde genellikle akli yöntemlerle çözüme ulaşmaya gayret etmişlerdir."⁹

⁸ Kadir Ayaz, "Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Câri Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynakları", *Dini Araştırmalar* 19/48 (20-06-2016) (20 Haziran 2016), 153-178.

⁹ Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, 62.

Kuruluşundan itibaren Osmanlı'da hadis ilminin sistematik bir şekilde okutulmasından ziyade alet ilmi gibi algılanması ve daha çok fıkıh ve kelam ilmine katkı sunması göz önünde bulundurulursa hadis ve hadis usulünün gerek gelişimi gerek kabul görmesi diğer ilimlere göre geriden gelmiştir denilebilir. Köprülüler döneminden itibaren sistematik ve klasik hadis ilmi tedrisiyle örtüşen faaliyetler, Kadızadeliler-Sivâsîler tartışması ve Mısır, Hicaz gibi merkezlerin Osmanlı'ya ilhakı, hadisın devlet nezdinde ehl-i hadis düşüncesi çerçevesinde bir değişime evrildiği sonucuna ulaştırılabilir.

Bununla birlikte hadis ve Hz. Peygamber'e olan saygı ve muhabbet gerek devlet gerek halk tarafından son derece önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı döneminde Hz. Peygamberin şefaatine ulaşma düşüncesinin kırk hadis mukaddimelerinde açık bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bu anlamda tespit edilen 80 kadar kırk, yüz ve bin hadisın pek azı hariç tamamında bu düşüncenin var olduğu ifade edilebilir.

Hadise Verilen Önemin Hayata Aksi

Osmanlı coğrafyasının iletişim dili/sosyal mecrası edebiyat, özelde ise şiir üzerinden kurulmuştur. Devletin en üst yetkilisi padişah başta olmak üzere ilmiye sınıfı, tekke-dergah müntesipleri şiirle ilgilenmiş ve bu doğrultuda sayısız divan, divançe ve manzume tertip edilmiştir. Şiir bir anlamda hayatın odak noktasında kendine yer bulmuş eğitim-öğretimden sosyal hayata pek çok alanda kabul görmüştür. Söz gelimi bir dergâh müntesibi, içinde bulunduğu ortamı, hislerini nazma çekerken medresede görev yapan bir müderris, hadis usulüne dair kavramları aynı şekilde şiir ile ifade edebilmiştir. Bunun bir neticesi olarak müelliflerin zihinlerinde dine ait unsurların edebî şekle dönüşerek hayata aksetmesi, pek çok tür ile gerçekleşmiştir.

Hadis ilminin kendi disiplini içinde telif edilen şerh, ihtisar veya usule dair çalışmalar bir kenara medrese, dârülhadis ve tekke kültüründe yetişen Osmanlı münevverî, hadisleri edebî bir zevkle ele almıştır. Aynı şeyi ayetler ve kelâm-ı kibar kabilinden söylenen sözler için de söylemek mümkündür.

Osmanlı döneminde dinî referanslarla telif/tercüme edilen eserlere besmele, hamdele ve salvele ile başlanmış tevhid/münâcaât bölümleri ile Allah'ın varlığı, birliği ikrar edilerek dua ve niyazda bulunulmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'e olan sevgi ve hürmet dile getirilmiş, ona övgülerde bulunulmuş, sahabe ve sonraki din büyükleri daima hayırla anılmıştır. Müelliflerin dini anlama, yaşama ve yaşa-

dığı dönem başta olmak üzere insanlara Allah'ı, peygamberi anlatma çabaları, dört ana başlıkta değerlendirebileceğimiz şu türleri doğurmuştur:

1- Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ona niyâz etme ile ilgili eserler.

Tevhid, ilâhî, ihlasnâme ve münâcâtlar, Allah'ın varlığı ve birliği başta olmak üzere, İhlas suresinin muhtevasının anlatılması, ona dua ve niyazları konu edinir. Sadece bu eserler değil ortaya konulan çalışmaların neredeyse tamamında bu konular mukaddimelerde zikredilerek güçlü bir aidiyet duygusu kendini hissettirmektedir.¹⁰

2- Hz. Peygamber ve diğer Peygamberlerle ilgili eserler.

Gelenekte en çok tür bu konuda telif/tercüme edilmiştir. Başta na't¹¹ olmak üzere mevlid-i nebi, hilye, şemâil, kırk hadis, esmâ-i nebî, hicretnâme, vefât-ı nebî, vasiyetnâme, mîracnâme, mucizât-ı nebî ve şîretü'n-nebî gibi türler; Hz. Peygamber'in fiziki özellikleri, hayatı, sözleri, fiilleri ve mucizeleri gibi bilgileri muhtevidir.¹² Bu konuda manzum bir yüz hadis olan Hatiboğlu'nun *Ferahnâme* adlı eserinin na't kısmına bakmak yeterli olacaktır. Altı bin beyit şeklinde tertip edilen eserde hadislerin tercümesi ve hadise dair anlatılan manzum hikayeler bir yana müellif eserin başında Hz. Peygamber'e dair övgü dolu ifadeler kullanmıştır. Na'tın ilk beyitleri *Hak Teâlâ hazretinden subh u şâm / Mustafânun rûhına yüz bin selâm* şeklinde başlamıştır. Hz. Peygamber'e has birtakım özellikler ve mucizelere yer verilen bu kısımda şairin Hz. Peygamber sevgisinin açık bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bu düşünce diğer pek çok manzumede aynı biçim ve özellikle kendini göstermektedir.¹³

3- Müslümanların önemli kabul ettikleri şahsiyetlerle ilgili eserler.

Menâkıbnâme ve velâyetnâmeler daha çok tarikat büyükleri ve adamlarının biyografilerini, kerametlerini ve mücadelelerini konu alan eserlerdir.¹⁴

4- Dini inanç ve düşünceleri konu edinen çalışmalar.

Yirmiden fazla türü olan bu eserlerden bazıları nasihatnâme, gazavatnâme, fü-

¹⁰ Şerife Uzun, 16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013); Murat Özgökmen, Türk İslam Edebiyatında İlâhiler, Nefesler ve Deviyeler (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Abdülhakim Koçin, Türk Edebiyatında Münâcât (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011).

¹¹ Murat Ak, Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018); Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Na't (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989).

¹² Ümran Ay, Münîrî'nin (ö. 1521/?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 1 (İnceleme-Metin) (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007); M.Fatih Köksal, Mevlid-nâme (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011); Mehtap Erdoğan, Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler (İstanbul: Kitabevi, 2013); Alptekin Dursunoğlu, Hilye-i Hakani (Transkripsiyonlu Metin) (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Bitirme Tezi, 1986); Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mîrâc-nâmeler (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987); Zülfiyar Güngör, Türk Edebiyatında Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000); Numan Külekçi, Hilye-i Hakani Mehmed Bey (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1988).

¹³ Muhammed Hatiboğlu, *Ferahnâme* (Almanya: Milli Kütüphane, Türkçe Yazmalar, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms.or.oct.2989).

¹⁴ Niyâzî, Mansûr-Nâme (Hallâc-ı Mansûr'un Manzum Menâkıbnâmesi), thk. Mustafa Tatçı (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 1994, ts.).

tüvvetnâme, şefaathnâme, telkinnâme, tarikatnâme, kıyâmetnâme ve mahşernâme gibi eserlerdir.¹⁵

Bu çalışma özelinde daha çok dinî-edebî türler esas alınarak yapılan taksim, kesin ve tek düze değildir. Her grubun diğeriyle ilişkisi bulunabilir. Söz gelimi Peygamber kıssalarını konu edinen bir eserde üçüncü grup ve dördüncü grubun doğrudan etkileşimi olabilir. Yine peygamberlerin vahiy ile ilişkileri dolayısıyla birinci grubun konularıyla da alaka kurulabilir. Hadisin edebî türler içinde en yoğun kullanıldığı alan manzum kırk hadisler olması dolayısıyla bahsi geçen gruplardan Hz. Peygamber ile ilgili eserler kategorisi özelinde kırk hadis telif geleneği ve Hz. Peygamber ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Manzum kırk hadis geleneğinde konuların odak noktasını ahlak oluşturmuştur. Tespit edilen üç bin rivayetin yaklaşık üçte biri ahlaki konuları oluştururken bizatihi peygambere dair rivayetler iki yüze yakındır.

Şefaathnâme'nin Anahtarı Kırk Hadisler

İslam medeniyetinin kendi iç dinamiklerini oluşturan iki unsurdan birisi hadislerdir. Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleri başta sahabe olmak üzere sonraki nesiller tarafından ezberlenmiş hicri ilk asırdan itibaren kaydedilerek muhafaza altına alınmıştır. Hadislerin tedvini ile birlikte özellikle ibadet konularını muhtevi rivayetler bir arada değerlendirme adına *sünen*, *musanneft* türü eserler telif edilirken, dinin bütün konularını içeren *câmi* türü eserler de muhaddislerce hazırlanmıştır. Tarihi süreçte henüz ikinci asırda Abdullah b. Mübarek'e nispet edilen bir kırk hadis varlığı ile kırk hadislerin telif edilmeye başladığını ifade edebiliriz. Hadis otoritelerince zayıf kabul edilen ve *Men hafıza rivayeti* olarak bilinen bir hadis, bu türün ortaya çıkarak yaygınlaşmasının en önemli nedeni kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'den 13 sahabeden 42 farklı tariki bulunan söz konusu rivayetin Ebû Said el-Hudrî'den nakledilen bir tariki "Kim ümmetimin din işlerinde onlara fayda verecek kırk hadis ezberlerse kıyamet günü Allah Teâlâ onu âlim ve fakih olarak diriltir.

¹⁵ Prizenli Süzî Çelebi, *Gazavatnâme* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler Bölümü, 1339); Yahya b. Halil el-Burgâzî, "Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (54 1953), 76-154; Şahin Köktürk, "Şefaathnâme ve Pir Muhammed'in Şefaathnamesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/6 (2014), 761-771; Aziz Mahmud Hüdaî, *Tarikatnâme*, haz. Nevzat Özkan (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014); Murat Ak, *Maksûd-ı Nasihat Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatnâme (İnceleme-Metin- Tıpkıbasım-Dizin)* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018).

Ben de onun (onlar) için şefaatçi ve şahit olurum." şeklindedir.¹⁶ Burada bir örneği zikredilen *men hafıza* rivayetinin diğer varyantlarında kırk hadis yazma, öğrenme ve başkalarına aktarma ifadeleri de yer almaktadır. Ancak *men hafıza rivayetinin* pek çok senedi mevzu kabul edilirken üç tarihinin çok zayıf olduğu ifade edilmiştir.¹⁷ Tarihi süreçte Nevevî'ye ait *el-Erbaûn* olarak meşhur olan mensur kırk hadisin telif sebebi ise Hz. Peygamber'den bir söz işitip onu muhafaza ederek başkalarına ulaştıran kimsenin yüzünün ak olması ile ilgili nakledilen başka bir hadistir.¹⁸

Bununla birlikte kırk hadis mukaddimelerinde müelliflerin zikrettikleri başka telif sebepleri de bulunmaktadır. Kırk hadis konusu üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların tespitlerinden bazıları şunlardır:

- 1- Hayır dua alma.
 - 2- İyi olarak anılma, hayırla yâd edilme.
 - 3- Hz. Peygamber'e tâbi olma ve bunu gösterme arzusu.
 - 4- Hz. Peygamber'in rûhâniyetine tevessülde bulunma ve sıkıntılardan kurtulma çabası.
 - 5- Boşa geçen ömrün pişmanlıklarından kurtulma gayesi.
 - 6- İnsanlara fayda sağlama.
 - 7- Daha önce kırk hadis telif edenlerin yolundan gitme, onlara tabi olma.
 - 8- Kendisinden kırk hadis yazmasını talep edenlerin ricasını yerine getirme.
 - 9- Öğrenciler başta olmak üzere hadis ezberleyeceklerle ezber yapmalarını kolaylaştırma fikri.
 - 10- Hadis ilmi ve edebiyat sahasında yeteneğini gösterme düşüncesi.
 - 11- İlim ehli arasında rütbe kazanma veya var olan konumunu pekiştirme çabası.
 - 12- Devlet ricâline hoş görünmenin yanı sıra onlardan maddî-manevî destek görme.
 - 13- Devlet başkanının veya bir yetkilinin kırk hadis yazmasını istemesi.
 - 14- Kendisinin ilgi duyduğu bir konuda hadis ezberleme veya derleme arzusu.
 - 15- Belirli bir konunun anlaşılması için o konuyla ilgili rivayetleri toplama.¹⁹
- Kırk hadislerin tasnif edilme biçimleri ile şekilsel özellikleri manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilebilir.

¹⁶ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-'İlelül-mü-tenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî (Lahor: Dâru Neşri'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1979), 1, 113, 114, 119; Hasan b. Muhammed b. Muhammed et-Teymî Sadruddin el-Bekrî, *Kitâbü'l-er-baine hadisen*, thk. Muhammed Mahfuz (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1980), 40-41.

¹⁷ Rivayetin farklı varyantları ve sıhhat durumu için bkz. Mustafa Yüceer, "Hadis İlmi Açısından 'Men Hafıza' Rivayeti ve Manzum Kırk Hadis Geleneğine Tesiri", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2020), 931-970.

¹⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-muhtasaru mine's-süneni an Rasûlillah*, (Riyad: Dârü's-Selâm, 1419), İlim 7.

¹⁹ Abûdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* (Ankara: DİB Yayınları, 1991), 3-17; İdris Söylemez, *Türk-İslâm Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)* (Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 3-7.

Manzum-mensur karışık telif edilen eserler, sayı itibariyle az olmakla birlikte rivayetin mensur tercümesi yapılmış daha sonra rivayetin manası veya muhtevası nazma çekilmiştir.

Konuların dağılımı ve seçilen rivayetlerin tasnifine göre bir ayırım yapıldığında şu başlıklar öne çıkmaktadır:

- 1- Kutsî hadislerden oluşanlar
- 2- İslam dinin şartları ve iman konularının yer aldığı hadisler
- 3- İslam hukukunun temel prensiplerine mesnet teşkil edenler
- 4- Hz. Peygamber'in hutbelerinin yer aldığı hadisler
- 5- Buhârî ve Müslim'in birlikte naklettiği müttefakun aleyh hadisler
- 6- Suyûtî'nin, *el-Câmiu's-Sağîr* adlı eseri başta olmak üzere *Mesâbih*, *Mişkât* gibi eserlerden seçilenler
- 7- Cihâdın faziletini anlatan hadisler
- 8- Kısa, özlü bir şekilde nakledilen *cevâmiu'l-kelim* türü hadisler
- 9- Devlet başkanına itaati öğütleyen hadisler
- 10- Belirli bölgelerde yer alan râvilerden nakledilen rivayetler
- 11- Farklı şehirlerde hadis öğrenilen hocaların rivayetleri
- 12- Hz. Peygamber'in eşlerinin faziletlerine dair rivayetler
- 13- Sahabe ve dört halifenin faziletiyle ilgili rivayetler
- 14- İlim ve âlimin önemini konu alan rivayetler
- 15- Fakirliği övdüğü var sayılan rivayetler
- 16- Kur'an sûrelerinin faziletiyle ilgili rivayetler
- 17- Noktasız harflerden oluşan rivayetler
- 18- Mizah konularının yer aldığı rivayetler
- 19- Tıp konularının geçtiği rivayetler
- 20- Sosyal hayata dair ve ahlâkî unsurların konu edildiği rivayetler
- 21- Belirli topluluk ve şehirlerin faziletine dair rivayetler
- 22- Senedinde yedi râvinin yer aldığı senedle nakledilen rivayetler
- 23- Kırk farklı senedle, kırk farklı râvî aracılığıyla kırk farklı sahabeden kırk farklı şehirde dinlenen rivayetler
- 24- Kırk ayetin tefsirini konu edinen rivayetler
- 25- Allah'ı zikretmenin faziletine dair rivayetler
- 26- Hz. Peygamber'e salât ve selam getirmenin faziletine dair rivayetler

Günümüze ulaşmış tenkitli neşri gerçekleştirilen kırk hadislerin yanında henüz yazma halinde bulunan eserler incelendiğinde telif sebepleri daha da artacaktır.

Osmanlı döneminde Hz. Peygamberin şefaatine ulaşma düşüncesinin kırk hadis mukaddimelerinde açık bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Bu anlamda tespit edilen 80 kadar kırk, yüz ve bin hadisin pek azı hariç tamamında bu düşüncenin var olduğu ifade edilebilir. Manzumelerde kullanılan rivayetlerin yarıya yakınında problem olsa da bu eserlerin müelliflerinin Hz. Peygamber'e olan sevgi ve özlemlerini açık bir şekilde ifade ettikleri görülmektedir. Zihin dünyalarında hadisin,

ontolojik anlamda var oluşuna dair problemlerden ziyade ahlaki veya toplumsal bir probleme çözüm üretecek nitelikte bir metin olması, ilgili metni eserinde kullanmak için yeterli sebeptir. Böylece dine hizmet ettiğini ve Hz. Peygamber'in şefaatine ulaşacağını düşünmektedir.

Manzum kırk hadis geleneğinde konuların odak noktasını ahlak oluşturmuştur. Tespit edilen üç bin rivayetin yaklaşık üçte biri ahlaki konuları oluştururken bizatihi peygambere dair rivayetler iki yüze yakındır. Tercihe konu edilen rivayetlerin makbul ile merdud olanları arasında anlama ve yorumlamada bir farkın gözlemlendiği görülmektedir. Burada müelliflerin gelenekle olan bağlarının kuvvetli olduğu ve önceki dönemde telif edilen bir eserde hadis olarak metnin Hz. Peygamber'e isnad edilmesinin yeterli görüldüğü belirtilebilir. Bu yönüyle Osmanlı döneminde cerh-tadil çalışmalarının son dönemlere kadar derinlemesine işletilmediği ifade edilmelidir.²⁰

Her müellifin şefaate kavuşma arzusu başta olmak üzere eser telifinde tercih noktalarındaki farklılıklara işaret edilmişti. Osmanlı'nın son döneminde telif edilen İsmail Sadık Kemal'e ait manzum bin hadis tercümesini, geleneğin pek çok özelliğini bir arada bulundurması hasebiyle burada zikretmek yerinde olacaktır. Çıkış noktasını Buhârî'nin *es-Sahih* adlı eserini nazma çekme fikri oluşturan bu eserde *es-Sahih*'in her babından bir hadis seçilerek yaklaşık yedi yüz hadiste bu düşünce gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte eser, Nevevî'nin kırk hadisinin manzum olarak tercüme edildiği tek çalışma olma özelliğini barındırmaktadır. Ayrıca Abdurrahman Câmî'nin Farsça kırk hadisi de müellif tarafından tercüme edilerek bin hadisin içine derç edilmiştir. Bununla birlikte İsmail Sadık Kemal'in eserinde göze çarpan en büyük eksik Osmanlı ilim geleneğinin önemli kabul edilen eserlerden Kadı İyaz'a ait *eş-Şifâ*'nın metinlerinin sanki hadismiş gibi kabul edilerek nazma çekilmesidir.²¹

Sonuç Yerine

Hz. Peygamber'in çağları ve coğrafyaları aşan evrensel mesajı, asr-ı saadetten günümüze kadar Müslüman toplumun ötesinde bütün insanlığın ilgisini çekmiştir. Bu mesajın bir parçası olan hadisler, güzel ahlak sahibi, vicdanlı ve empati sahibi bireylerin oluşturduğu İslam medeniyetini inşa rolünü üstlenmiştir.

İslam'ın bidayetinden itibaren hadislerin, nesilden nesle aktarılması sayesinde Hz. Peygamber'in sünneti büyük ölçüde kayıt altına alınmış ayrıca farklı tasniflerle işlevsel hale getirilmiştir. Başlangıçta mescitte takip edilen hadis eğitimi sonraki süreçte medreselerde, en nihayetinde müstakil bir kurum olarak dârülhadislerde verilmiştir.

Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok şehrinde medreselerle birlikte dârülhadisler de inşa edilmiş ve ihtisas medresesi statüsünde kabul görmüştür.

²⁰ Mustafa Yüceer, *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 2021).

²¹ İsmail Sadık Kemal, *Âsâr-ı Kemal* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 67).

Hadis ilminin Mısır, Hicaz ve Mağrip bölgesinden Anadolu'ya intikali ile Maveraünnehir bölgesinden beslenen Haneî-Mâtürîdî çizgideki düşünce, hadis ilminin sistematik rivayeti ve eğitimini etkilerken rivayetlere daha çok anlam-yorum açısından yaklaşılmasına neden olmuştur. Kadızâdeliler-Sivâsiler tartışması ile hadis ilminin geleneksel yöntemleri (cerh-tadil, isnad kontrolü vb.) ön plana çıkmaktadır. Buna ilaveten kuruluş döneminden itibaren belirli bir konu veya kitap üzerine yapılan şerh çalışmaları aralıksız devam etmektedir. Buhârî ve Müslim başta olmak üzere Begavî'nin *Mesâbih*'i, Sağânî'nin *Meşârik*'i ve bu eserler üzerine yapılan şerhler medreselerde okutulmuş, Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr* adlı eseri Osmanlı'da yaygın bir biçimde kullanılmıştır.

Osmanlı coğrafyasında hadis birikimi bahsi geçen eserlerle sınırlı kabul edilmemelidir. Fıkıh ve kelam metinlerinin yanı sıra tefsir kitaplarından da istifade edilerek tevhid, nübüvvet ve ahiret üst başlığı altında pek çok manzum-mensur tür ortaya çıkmıştır.

Bu doğrultuda kırk hadis ezberleme, aktarma ve yazma gibi işlerin karşılığında Hz. Peygamber'in şefaatinin müjdelendiği bir rivayet, pek çok âlim ve edibin dikkatini çekmiş ve yüzlerce kırk hadis telif edilegelmiştir. Tercih edilen rivayetlerin hadis ilmi açısından makbul-merdud kabul edilmeleri özellikle manzum kırk hadis telif geleneğinde dikkate alınmamış ve bahse konu metnin önceki dönem eserlerde hadis olarak zikredilmesi müelliflerce güven duyma noktasında yeterli görülmüştür. Burada kırk hadis müelliflerinin niyetlerini henüz eserlerinin başında açık bir şekilde ifade etmeleri ve nihai anlamda Hz. Peygamber'in şefaatinin umarak bu çalışmaları meydana getirdiklerini belirtmeleri önemli bir husustur. Nitekim Hz. Peygamber'e olan muhabbet, onların zihinlerinde daima var olmuş ve hadisleri bu doğrultuda tercüme etmeye gayret etmişlerdir. Esasında şairin zihin dünyasında bir Peygamber tasavvuru ve hadis algısı bulunmaktadır. Bu tasavvur ve algılar, içinde yaşadığı toplumun kültürü, örfü ve sosyal dokusu ile şekillenmiştir. Dolayısıyla kırk hadis müellifleri, eserlerini çoğunlukla ahlak konulu rivayetler etrafında kurgulamışlar böylece toplumun maddi-manevi gelişimine katkı sağlamayı hedeflemişlerdir.

Kaynakça

- Ak, Murat. *Maksûd-ı Nasihat Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatnâme (İnceleme-Metin- Tıpkıbasım-Dizin)*. Konya: Çizgi Kitabevi, 1. Basım, 2018.
- Ak, Murat. *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1987.
- Altuntaş, Mustafa Celil. *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Ay, Ümran. *Münîrî'nin (ö. 1521/?) Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt 1 (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.

- Ayaz, Kadir. "Molla Gürânî'nin el-Kevserü'l-Câri Adlı Şerhinde Hadis İlimlerine Dair Kaynakları". *Dini Araştırmalar* 19/48 (20-06-2016) (20 Haziran 2016), 153-178. <https://doi.org/10.15745/da.95017>
- Aziz Mahmud Hüdâî. *Tarikatnâme*. haz. Nevzat Özkan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Burgâzî, Yahya b. Halil. "Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (54 1953), 76-154.
- Çelik, Murat. *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*. İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Dursunoğlu, Alptekin. *Hilye-i Hakanî (Transkripsiyonlu Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Bitirme Tezi, 1986.
- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi, 1. Basım, 2013.
- Güngör, Zülfikar. *Türk Edebiyatında Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 25-46.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-'İlelül-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*. thk. İrşâdü'l-Hakk el-Eserî. 2 Cilt. Lahor: Dâru Neşri'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1979.
- İsmail Sadık Kemâl. *Âsâr-ı Kemâl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 67.
- İşpirli, Mehmet. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Karacabey, Salih. "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999), 149-169.
- Karahan, Abdülkadir. *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Koçin, Abdülhakim. *Türk Edebiyatında Münâcât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Köksal, M.Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Köktürk, Şahin. "Şefaât-nâme ve Pir Muhammed'in Şefaâtnamesi". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/6 (2014), 761-771.
- Külekçi, Numan. *Hilye-i Hakanî Mehmed Bey*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 1988.
- Mehmed Şeyhî. *Vakâyiü'l-fudalâ*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Basım, 1989.
- Muhammed Hatiboğlu. *Ferahnâme*. Almanya: Milli Kütüphane, Türkçe Yazmalar, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms.or.oct.2989.
- Niyâzî. *Mansûr-Nâme (Hallâc-ı Mansûr'un Manzûm Menâkıbnâmesi)*. thk. Mustafa Tatçı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 1994, ts.
- Özgökmen, Murat. *Türk İslam Edebiyatında İlâhiler, Nefesler ve Deviyeler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Prizenli Sûzî Çelebi. *Gazavatnâme*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler Bölümü, 1339.
- Sadrüddin el-Bekrî, Hasan b. Muhammed b. Muhammed et-Teymî. *Kitâbü'l-erbaîne hadîsen*. thk. Muhammed Mahfuz. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1980.
- Söylemez, İdris. *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)*. Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmiu'l-muhtasaru mine's-süneni an Rasûlillah*. Riyad: Dârü's-Selâm, 1. Basım, 1419.

- Uzun, Şerife. *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.
- Yardım, Ali. "Dârülhadis". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/529-532. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.
- Yıldırım, Selahattin. *Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri (Hicrî VII-IX. Asır)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1994.
- Yüceer, Mustafa. "Hadis İlmi Açısından 'Men Hafıza' Rivayeti ve Manzum Kırk Hadis Gelenegine Tesiri". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2020), 931-970. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.791737>
- Yüceer, Mustafa. *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2021.